١ نچی صان. **٥ نچی یل دوامی.**

ژورنالغه یازلو حقی:

بر یلغه . . . ٥ صوم.

یارطی یلغه . . . ٣ صوم.

اوچ آیغه . . . ١ صوم ٧٥ ت.

ژورنالنڭ هر صانی . . ٢٥ تین.

چیت مملکت اوچون:

بر یلغه ١٠ صوم. یارطی یلغه ٥ صوم.

ژورنالنڭ اداره‌سی:

قزانده، مه‌سکه‌وسکی اورامده، کتاب نشریاتی شرکتی «عصر» مغازیننده.

مراجعت اوچون آدریس: Казань, Контора журнала „АНГЪ“

آڭ

ایکی آطنه‌ده بر چقا طوروغان، ادبی، فنی، سیاسی، واجتماعی رسملی ژورنال.

چقدی: ٢٥ نچی فیڤرال، ١٩١٧ نچی یل.

اوزوله‌سڭ‌ده صزلاسڭ!

شعر.

یارصادر، نه‌رسه‌دندر توزمه‌گاچ توزمی یوره‌ك،
طارصادر، نه‌رسه نیدر صزلانوب ازلی یوره‌ك.
ازله‌نو برله‌ن یراقلرغه عزیز کوڭلم اوچا،
صزلانو برله‌ن قولمدن دنیاوی شغلم اوچا.
نققنه به‌یله‌ب طوتیم بو جیلبه‌زه‌ك کوڭلمنی، دیب،
یوققنه اش برله طبطن اوزدریم عمرمنی، دیب.
بار خیالدن، یارصودن مه‌ڭگی یه‌شرنمك بولام،
مه‌ڭگیگه صبرم بله‌ن کوڭلمگه باش بولمق بولام.
شول وقت بر «صن» کیلوب‌ده آی کبك نور بالقتوب،
بر قاراب، بر یلمایوب اول طایسه کوزدن یالت ایتوب،
آه ! . . دیسه‌ڭ، شوندوق بوتون صبرڭ، قرارڭ جیمرله!
اچده طولقنلر قوبا، دهشت اویورمه اویروله ! . .
صایری باشلی شونده یان یاندن عشق بلبللری،
یاڭری باشلی شونده آسماندن محبت جرلری . . .
شونده طاغی اوزوله‌سڭ‌ده صزلاسڭ اوّلگیچه،
«طنغیسز جان» تزمه‌سینه تزله‌سڭ اوّلگیچه.

شیخ‌زاده بابیچ.

نه‌نـکه جان (*)

پائیما.

(نه‌نکه، طوقتامش خاننڭ بردن‌بر سوُیـکلی قزی، قریم یگتلرندن صلاح‌الدین باطرنڭ محبوبه‌سی. جنوب خلقینڭ سیوُم بیکه‌سی...)

نه‌نـکه‌جان، اول جنوب قزی.. قهرمان قز،
فخرلی اسم، الوغ سیمالردن نه‌نـکه؛ —
اول - جنوبنڭ فه‌یروزه کوك کوگی آستنده، —
مڭ تورلی ناز، ایرکه اچنده اوسکان چه‌چکه.
اول - حور قزی.. اول - محبت آلهه‌سی،
یتو قایده آثار، «مجنون»نڭ «لیلا»سی،
توبه‌ن آثار قاراغانده ماتورلقدن —
بیك کوب، بیك کوب توبه‌ن «یوسف» - «زلیخا»سی.
ماتورلغی طارالادر آز زمانده، —
طوغان ایلی قریمنڭ کوب ییرلرینه:
گوزه‌للگی، گوزه‌ل اسمی باروب کره —
«آلتون اوردا» - «دشت قپچاق» ایللرینه.
نه‌نـکه‌جانغه، یش - یشقنه چیت ییرلردن —
شاه زاده‌لر طرفندن یاوچی کیله،
نه‌نـکه ایسه، - یاوچیلرنڭ هر برسینه..
قصقه‌غنه «بارمیم» دیوب سوزنی کیسه.
بر کون شولای سوُیگانندن مکتوب ایله، —
یاوچی بولوب، ئه‌تـکه‌سینه بره‌و کیله؛
کوکره‌گینه قولن قویوب، اییله - اییله —
تعظیم بله‌ن یاوچی، خانغه خطنی بیره.
خان قولینه آچولانوب آلا خطن،
اری صنده، یرطوب آچوب اوقی باشلی،
اوقوب بترور، بترمه‌س اول آچو برله‌ن —
مڭ کیسه‌کـگه خطنی تلوب، یرطوب طاشلی.

(خاننڭ یوزینه - قورقنچلی توُس اینه... آچولانوب یاوچیغه شول سوزلرنی سوُیلی)

— «کورمه‌گانن کورسه‌تورمن، مین، اوزینه؛
ئورامه‌سون بوی یتمه‌س کوك یوُلدزینه؛
یغلوب توشه‌ر، جوله‌رله‌نوب قول صوزماسون،
صوزلماسون قولی یتمه‌س خان قزینه!
بولغانی یوق؛ اصل‌ذاتنی، اصل طاشنی —
به‌یله‌میلر، آوناتمیلر ات موینده،
بولماس... بولماس... مه‌ڭـگی بولماس، مین، نه‌نـکه‌منی -
ایزدرمه‌من، آلچاق یگت - ات قویننده!!»
شوُنده نه‌نـکه، ئه‌تـکه‌سینه صارلا - صارلا —
رضالغن یغلاب صوُری یالنا - یالنا،
لـکن آنڭ یغلاولری، کوز یه‌شلری،
یالنچلری تأثیر ایتمی هیچ بر، خانغه!..

(خان، یاوچیغه - جانگنی اوزگه باغشلیم... تیزره‌ك کوزمدن یوغال... طورما، بار کیت...دی. یاوچیده - کوز آچوب یومغانچی یوق بولا. نه‌نـکه - اوز بولمه‌سینه کروب یغلا.)

آطلاس منده‌رگه قاپلانوب کوُن، توُن بویی -
عذاب چیگه... یغلی یارن اویلی؛
کوکره‌گنده - آتش، یالقن.. باشقاینده —
ئه‌لله نیندی قورقنچلی خیال اوینی!..

کیچه‌لرنڭ برنده اول آیغه باغوب، —
طوُرغان‌چاقده، عذاب چیگوب، اچدن یانوب، ..
ایشك آچلا - یهود قزی «کیرا» کره،
نه‌نـکه‌جانغه، سوُیگانندن خبر آلوب.

(کیرا، صلاح‌الدین بکـنڭ ئه‌یتکان سوزلرن نه‌نکه‌گه سوُیلی.)

نه‌نـکه، طـگلی، کیرا اوستندن آلمی کوزن،
حسرت قاچا.. شادلق باصا، صولغان یوُزن.

(کیرا، آخرده کیلوب شول سوزلرنی ئه‌یته) -

سوُیگانینڭ: - «نشانلیسن آلوب قاچووی -
یگتلرنڭ شانلرندن...» دیگان سوزن.

(سوُیکلیسینڭ، کیرا آغزندن ئه‌یتلگان بو سوزلری - نـه‌نـکه‌گه اوق کبی تـاثیر ایته. اول، اوز - اوزندن یوغالا... ایرکن، اختیارن جویا.. یالقنلی بر طاوش بله‌ن، کیراغه قاراب ئه‌یته.) -

«قاچام، عوام قزلری کوك قاچام میننده،
خوش، کیراجان، خوش سرایلر مه‌ڭگیلـکگه!
طاشلیم سزنی باطر جانلی یارم برله، —

(*) ع. آقچوراقلی افندینڭ « نه‌نـکه‌جان خانم تربه‌سی» اسملی حکایه‌سندن.

طۇرام، برگه ئوله‌م، برگه کره‌م گورگه!!»

(کیرا، صلاح‌الدین بكنڭ، آرغوماغی بله‌ن‌سرای آلدینه کیلـگانن، ـ کوتوب یاتقانن نه‌نکه‌گه بلدره‌ده چغوب کیته. نه‌نکه‌ده سراین طاشلاب چغا. یوگروب باروب سویكلیسینڭ قوچاغینه آطلا.)

آطلاندرا یگت قزنی قولی ایله ـ

ییرله‌شدره آیاقلرن اوزه‌نـگیگه،

نه‌نکه، صاروب آق قوللرن سویگانینه ـ

آرقاسیله یاتا آنڭ قول اوستینه.

اوتمی حتی، کوزنی آچوب یومغان آرا، ـ

یه‌ش یگتنڭ آرغوماغی کوب یول آلا...

یوغالالر، کیتکانلرن طوقتامشنڭ ـ

سلیمه آتلی بر جاریه‌سی کوروب قالا.

(سلیمه ـ خانغه خبر بیره. خان، شاشوب‌قالا. زهرله‌نه. آغزندن اوطلر چه‌چه.... آچولانوب، آرتلرندن قووارغه، عسکر چغارا.)

تیرگه باتا، آرغوماقغای چابا ـ چابا...

کیك دالانی یگت اوته... بارا، بارا ـ

بر اورمانغه‌یته؛ آنده، اوز آردوسی..

قرق نفر آطلی تاتار قارشی آلا.

ایبه‌رته‌ده یگت بارسن اوز آرتینه،

یول طوتالر، اورمان بویلاب همه‌سیده؛

کوب ییرلرنی اوتوب، کیچکه قرنغنه ـ

بیکله‌نه‌لر قایتوب «چفوت» قلعه‌سینه.

کوبده اوتمی، خان عسکری کیلوب یته،

قلعه اوستینه اوکروب عسکر هجوم ایته؛

بیش مرتبه اطلوبده آلنماغاچ ـ

امید کیسوب، خان عسکری قایتوب کیته.

(طوقتامش ـ ذیقیمت‌ه‌زین‌طایاغینه طایانوب، قورقنچلی صنده، تحتنده خبر کوتوب اوطرغانده ـ عسکر باشلغی کیلوب‌کره. خان، آندن ـ «قلعه آلندیمی؟..» دیب صورادی، عسکر باشلغی، قوللرن باغلاب، قورقا‌ـقورقا شول سوزلرنی سویلی:) ـ

«سلطانم! کوب عسکر ئولدی.. بزلر ایسه ـ

غیرت برله‌ن هجوم ایتدك دورت ـ بیش دفعه،

قیالرغه صارلدق بز لکن،... لکن...

کیچمه‌دی تیك، قولمزغه «چفوت قلعه».

«خان قچقرا ـ اشانمیمن، یالغان.. . آلداو! ـ

نی دیگان سوز، دشمانلرنی جیگه آلماو؛

شول قدر کوب عسکرلرم، قرق دانه ـ

اطاعتسز قاچقنلرنی ایزوب صالماو!!»

(خان، بارلق صبرن جویا.... نهایت، بارلق‌عسکرن ایکنچی دفعه یبه‌ره)

قلعه اچنده یاتقانلرغه قایغی طووا؛ ـ

«چفوت» طاوینه، خان عسکری کیلوب طولا.

یه‌ش یگنلر، چرکاس، نوغای مه‌رگانلری، ـ

ایك آتاقلی اوقچیلری شونده بولا.

عسکر باشی، فرمان بیروب آواز صالا،

ییر تتره‌توب ضوغش، قرلش... داد باشلانا،

یه‌مسز آواز!.. قورقنچلی بر منظره!..

قلعه اچینه تورلی یاقدن اوط طاشلانا!..

یاقنلاشا ایکی عسکر... بر، برینه ـ

طوغری کیلـگان قلچلردن طاوش چغا...

اوکروب، اوکروب ـ کوکره‌کلرگه کوکره‌ك کییرب ـ

عسکر صوغشا... برسن برسی ـ چه‌نچوب جغا!..

نه‌نکه طورا، یار چیتنده، قلعه آرتنده..

قورقنچ... آه!... عسکر آقرا... قلعه واطلا..

سویگان یگتی یارالانا... نه‌نکه... توزمی ـ

طاشلانا اول بیوك یاردن... توبکه آتلا!..

یارده مچیسز.... هوشسز یاتقان یه‌ش‌یگتنی ـ

خان‌نڭ یرتقچ جلادلری آلوب کیته‌لر..

«چیگلی قوبا» اسملی بر مغاره‌ده ـ

عذابلیلر... یه‌ش باطرنی... یوق ایته‌لر!..

بتدی.

عارف شریفی.

آشقادار.

شعر.

آشقادار بویی طوغای طوغای،
طوغایلری صاین بوز طورغای،
بوز طورغایلر بولوب صایرار ایدم،
تل آچقچی بیرمی بر خدای.

جانقای جاناش کیندی آی صونارغه،
آشقادار بویی یول بله‌ن،
ماڭغایلرغه یازغان «حق» یازمشن،
آلوب طاشلاب بولمی قول بله‌ن.

جانقای جاناش کیندی آی صونارغه،
آشقادار قای بویی شه‌شکیگه،
شه‌شکیلرگه کیتوب وفات بولدی،
باشقنایم قالدی یه‌شکنه.

شولای دیب جرلی آشقادارنی،
کوی خواجه باشقرد آغایلر،
شولای دیب جرلی آنی طاڭن،
بورنغینی بلـگان اینه‌یلر. (ئه‌بی‌لر)

او آولاغان «علی جان» طوغای بویلاب
یوگرك آطده كوك بوردای بله‌ن،
كوك بوردایی قایتوب علی جان قالغاچ،
خسته بولغان کیلن «اوی» بله‌ن.

جرلاغاندی مونی آورو کیلن،
آبشقاسن (٢) صاغنوب آولاقده،
تقدیر الهی‌غه چاره بارمی،
علی جان قایتمی ایندی جلابده.

ح - ا، امیری

آرتیست.

بو اش تاتارستاننڭ کچکنه‌گنه بر قالاسنده بولدی. بو قالانـڭ اسمی ئه‌لله‌نیده بر تاتار گه‌زیتلرینڭ «اوز مخبرلرمزدن» قسمنده‌گنه اوچراتورغه ممکن. تاتار عالمنده آچ ارواح شیکللی طاورانا طورغان یارم آچ، یارم یالانغاچ کوچمه تروپپالر، یعنی تـاتـارچه تیاتر اویناب طاماق طویدرو یولینه کرگان بختسز آدم جیینتقلری‌ده بو قالاغه گاسترولـگه طوقتامیلر، اوزوبقنه کیته‌لر.

آلای‌ده بو قالا چن مسلمان قالالرنـدن ایسه‌بله‌نه. چونـکه آنڭ خلقینڭ دورتدن بری مسلمان، اوچ مسجدلری، ایکی اصول جدید مکتبلری، بر ایکی افراط ترقی پرور معلملری، بر تـورکم گه‌زیت اوقوب ترقی-پرورله‌نـگان کیبتچیلری، حتی بر ایکی ترقی پرور بایلری، موللالری، مؤذنلری‌ده بار. نیشله‌مك کیره‌ك، صوڭغی وقتده عجائب بر تیزلـك بله‌ن تاتار دنیاسن ترقی پرورلـك طولقنی قاپلاب آلدی شول ایندی. شول «ترقی جیری» کرمه‌گان هیـچ بر شهر، هیـچ بر آول قالمادی. اول کیبتچی مالایلرغه، چیتـکچی، که‌وشچیلرگه آق یاقا کییرتدی، ایسکیدن کییوب کیلـگان کازاکیلرن ایسکیچیگه صاتدروب، هیبت بوماژنی ماتیریه‌دن «پینژه‌ك» تـکترتدی، چیتـکارن صالـدروب، آیاقلری اویره‌نوب بتـکان چولغاوارن سوتدروب، آیاقنی قصوب آورتدرا طورغان شیبلیتلر کییرتدی، باشلرن «حفظ صحتکه موافق» تیشـکلی خفت که‌له‌پوشلر بله‌ن بیزه‌دی، آوزلرینه پاپیروس قابتروب قوللرینه ایسکی، بـورنغی ؟وبز بله‌ن گارمون اورنینه چیبلدق ماندالین طوتدردی؛ ول که‌له‌پوشچی قزلارنی، تـگوچی قزلرنی، ئه‌لله نینـدی اساراولچی، استورژ طاغن ئه‌الله کم تزلرن ئه‌لله قایلردن قوستوه‌ب چغاروب، طوپاس گه‌ووده‌لرینه ؟ارجاچه — ترقی پرور کوامه‌کلر کییرتوب، آیاقلرن ایدل بارژاسی خه‌تلی پاتینکالرغه، توفلی‌لرگه کوچله‌ب، طغزلاب قالبلاب، آلارغه «طوتاش» اسمن بیردرتـدی. زه‌نـگه‌رلی قزللی گالستوکلی کیبتچی، چیتـکچی مالایـلرنی شول «طوتـاشلر» آرتندن اوخاژیؤات ایتدردی، آلار آوزندن شولوق ترقی پرورلك اسمندن، «طوتاشلرن» زانیمات ایته‌ر اوچون، بیك کوب

(٢) کیه‌و.

طوزسز، توچی سوزلر، قبامزاحلر، طوپـاس کولکیلر سـویله‌تدی»...

الی آخره، الی آخره، الی آخره...

ترقی آفتینـاڭ تاتار عالمنده کورسه‌تکان فعالیتن صاناب چغو ممکنمی صوڭ؟ نیلرگنه اشله‌مه‌دی اول! ترقی پرور موللانـاڭ باشینه چالما اورنینه اشله‌په کییرتوچی، معلمن ختی مؤذنن کشی کورمه‌گانده که‌له‌پوشن صالدروب یالانباش یورتوچی، خلقنڭ یوغارغی قاتـلاوندن آلوب ایـاڭ توبه‌نینه خه‌تلی بولغان بتون تاتارغه بر آوزدن یتمش مڭ مرتبه سویله‌توب تـکرارلانغان ترقی پرور سوزلرنی سویله‌توچی، موللادن، میرزادن، بایدن، طولچوـ کچی‌دن، معلمدن، شه‌کرتدن، کیبتچیدن، ایتچیدن، کوـ مه‌چچیدن، جیتـکچیدن، بورکچیدن، تـگوچیدن اصول جدیدنڭ یاخشیلغی، قدیمنڭ ناچارلغی، ملتنڭ ترقیسی مدنیتنڭ کیره‌کلـگی، تاتارنڭ آرتقه قالووی، یاۋروپانڭ آلغه کیتووی حقنده دم اوردروچی شول «تـرقی پرورلك» توگلمی!

ایسکی طورمشمزنی، شونـڭ بله‌ن برگه ایسکی بتوـ نلـگمزنی، بتون خصوصیتمزنی جیمروب، آنڭ اورنینه «ترقی مایمولی» اوطرتوب، بزنی شوکار سجده قیلورغه مجبور ایتـکان بو ترقی پرورلك بلاسندن، الهی، اوزڭ صاقلا!، دیب اللهغه تضرع قیلورغه‌غنه قالا شول ایندی‌حا ر...

شولای بر کوننی ئه‌لیگی قالانـڭ بر تورکم «ترقی پرور یه‌شلری» تیاتر اویناقچی بولدیلر. بو تورکم بر معلمدن، اوچ کیبتچیدن عبارت ایـدی. اشکه بیك قزو طوتوندیلر. باشده معلم افندیده بر نیچه طابقر جییلشوب چه‌ی اچوب، ماندالین اویناب، «سویه‌لـگه‌نڭ چاتده باغاناغه»نی زیاله‌یلوك کویینه جرلاب، نیچه‌ساعتلر بوینچه تاتارنڭ ملت بولووی، ملتنـڭ ترقی ایته‌رگه تییشلـگی، ترقی ایتـکان ملتلرده تیاترنڭ بولووی، تیاترنڭ کیره‌کلـگی هم فائده‌لری، بزده تیاترنـڭ ترقی ایتمه‌وی، آنی ترقی ایتدرورگه طرشونڭ کیره‌کلـگی حقنده سویله‌شدیلر. آخرده اوزلری بو قالاده برنچی مرتبه اسپیکتاکل قویارغه قرار بیردیلر.

اویـلاغان اش بارلقغه چغا بـاشلادی. پییسه‌لر صایلارغه طوتوندیلر. بیك کوب پییسه‌لر، قایسیسی زور بولغانغه، قایسی چیتن بولغانغه، قایسی اویناوچیلر کوب کیره‌ك بولغانغه معقول طابلمادیلر. آخرده «برنچی تیاتر»غه طوقتالوب قالدیلر هم شونی اوینارغه قرار بیردیلر. شونڭ یانینه طاغی بر کچکنه پییسه قوشلدی. معلم افندینڭ فاتیرنده رییپیتیسیه‌لرده یاصالا بـاشلادی. اشلر بیك شوماغنه بارغان کوك، شونلقدن آرتیستلرنڭ کوڭللری بیك کوته‌رنـکی ایدی. هه‌مه روللرگه کشیلرده طابلدی. طاغن بر نیچه کیبتچی بله‌ن بر بای ملایی بولار آراسینه کیلوب قاتشدی، حاضر آلار اوزلرن آرتیست ایتوب فرض ایته باشلادیلر. اوزلرن «فلان شهر یه‌شلرینـڭ هوسکارلر تروپپاسی» دیب آتـاب‌ده اولـگردیلر. اوزلرینه صحنه فامیلیه‌لری‌ده طاغوب آلدیلر. شولای ایتوب معلم افندی آرتیست جعفرفکه ئه‌ورلدی، نعمت‌اللین، شمس‌الـدینف دیگان ایکی کیبتچی‌دن سید بطال بله‌ن آلماسف حاصل بولدی. اشنی باشلاب یوروچیلری حسامی اسملی گالانتیرینی کیبتده طوروچی پریـکاشچیك اوزینه «ریـژیسسور ولی‌للین ـ تفتیله‌وسکی» دیگان لقبنی آلدی. آرتیستـکالرنڭ طابلماویغنه باشده اشنی بر آز اوکایسزلادی. خاتون قزدن اوینارلق هیـچ بر کشی طابا آلمادیلر. شهرده‌گی بردن بر معلمه‌ده خلقغه سیزلوب اوکایسز حالتکه توشودن قورقوب، اوینارغه رضا بولمادی. آخرده‌خاتون قزروللرن‌ده ایرلرگه بیروب، اشنی ره‌تله‌دیلر.

شهرده بولغان بردن بر «کلوب» بناسنده اویناقچی بولوب رخصت‌ده آلدیلر. بلش‌طانش آرقلی «ترقی پرور یه‌ش هوسکارلر» طرفندن تیاتر اوینالاچاغی شهر خلقینه‌ده معلوم ایتلدی. معلم افندی قولی بله‌ن پروغراممالرده یازلوب، بیلیتلرده حاضرله‌ندی. شهرنڭ ترقی پرور قسمی برنچی مرتبه اوینالاچاق تیاترنی دورت کوز بله‌ن کوته‌رگه طوتوندیلر.

کوتـلـگان کون کیلوب یتدی. «کلوب» زالی شغرم طولماسه‌ده، قرق ایللیله‌ب قاراوچی جییلغان ایدی. بزنڭ آرتیستلر کلوبنڭ صحنه‌سنده پادشاهلق سورمکده ایدیلر. آلار، هیـچ شبهه‌سز، «پولنی اصبور»، زالنی یاڭغراتقان دهشتلی قول چابولر کوته‌لر، هر برسی اوزینڭ نیچك وقار بله‌نـگنه چغوب خلقغه باش ایه‌چه‌گن کوز آلدینه کیتره ایدی. بیگره‌ك‌ده «ریژیسسور» حسامی اوزینڭ جتی قزل گالستوگی بله‌ن آرالرنده کورکه کوك کوپرنوب یوری ایدی.

باشلانورغه تعیین ایتلگان وقتدن ایـکی ساعت کیچکسه‌لرده، خلقنـڭ هامان قرق ایللیدن آرتماغانـن کورگاچ، آلار اویوننی باشلارغه قرار بیردیلر.

باشده «برنچی تیاتر» اوینالاچاق ایدی. اوچنچی ازوانوك بیرلـگاچ، ولی رولن اویناوچی ولی اللین- تفتیلهوسکی صحنهغه کروب باصدی. ئلله نیشلهب قوللری، تز بوونلری قالترارغه تلیلر ایدی. اول نیچك ایتوب بولسهده قاوشاون جیکوب، پردهنی آچارغه امر بیردی.

پرده آچلدی. کینهت صحنه بلهن زال طوتاشوب کیتدیده، حسامی اوزن کیك برقراورتاسنده یالغز قالغان شیکللی حس ایتدی. بو طویغو آکار یاکا ایدی، کینهت آنك باطرلغی یوغالدی. قاوشاب قوللری طاغی قالترارغه طوتوندی، تز بوونلری یاکادن بوشادی، آنك کوزلری پهرده آچلوغه اختیارسز خلق اوطرغان زالغه توشدی. اول ایندی کوزن شوندی آیروب آلا آلمادی. زالده اوطرغان ههمه کشی دیبورلك حسامینك بلـگان کشیلری ایدی. ئهنه شرفی آبزی اوطرا، ئهنه سیف الدین آبی، ئهنه بدری قدا خاتونی اوغلی بلهن، ئهنه ایکنچی معلم عالمجان افندی، ئهنه طاغی اوزی بلهن بر کیبتده خدمت ایته طورغان ایبدهشلری عبدالرحمن، فیض الله. یتمهسه طاغی علاوی آبزی دهشولار آراسنده، ههمهسی کوزلرن چکرهیتوب موکار، حسامیغه قاراغانلر. آلار، البته، مونی طانیلر ایندی. حسامیغه حسابسز کوزلرنك اوزینه قادالوب طورووی افراطاوکایسز طویلدی. بویاوغه بویالغان بیتلری بلهن شول خهتلی بلش طانش آلدنده کهمیت بولوب طورو آکار بیك اویات توسلی بولا ایدی. کینهت آنك کوزی برنچی رهتکه توشدی. نی کوزی بلهن کورسون! آندهاوزینك بابیی، کیبت خوجهسی، علیم آبزی اوطرا. مونی کورگاچ بزنك حسامی بتونلهی قویلوب ایکدی. بیر تیشگینه کرور حالـگه کیلدی. اول موکار قدر بابینك تیاتر قارارغه کیلوووی احتمالن باشینهده کرتوب چغارماغان ایدی، نیچك ایتوب صوك، علیم آبزی، اوزی، اولو باشن کچی ایتوب، اوزینك کیبتچیلری اویناغانی تیاترغه کیلسون! حسامی اوز کوزینه اوزی اوشانمادی. لکن علیم آبزی بار ایدی. آنك کوکلـگه اورناشوب بتکان کازا کیبی، زورغنه قورصاغی اوستندن آصلندرغان ساعت چلبری، «قاف» حرفی توسلی توگهرهك صاقالی شونده حسامینك کوز آلدنده ایدی.

پهرده آچلغانغه ایندی بایتاق بولغان ایدی. بودکادن صوفلیور بر طوقتاوسز پییسهنك برنچی سوزلرن پشلدی، آنك طاوشی قاتیلانغاندن قاتیلانا بارا ایدی. آنك اون طابقر «عفیفه، عفیفه!» دیب تکرار ایتکانن بتون زالدغی خلق ایشتسهده، اول طاوش حسامینك بر قولاغندن کروب ایکنچیسندن چغا، شولایوق صحنهآرتندن باشقه آرتیستلرنك موکار پشلداب ئهلله نهرسه ئهیتوارىده قولاغینه کرمی ایدی. چونکه اول حاضر «آرتیست ولی اللین -تفتیلهوسکی» بولوون اونوتوب، عادی کیبتچی حسامیغنه بولوب قالغان. ئهنه آنده آنك بابیی علیم آبزی اوطرا. نیچك ایتوب اویالمیچی اوز بابیك آلدنده آوز کوتهروب تیاترواوینامق کیرهك؟ قاراب قاراسهك، اول ئهلی حسامینك اویناغانن بلوب، یوری مونی خلق آلدنده خور ایتهراوچون کیلـگاندر... نیچك ایتوب سوز باشلارغه کیرهك؟ بیتگدن طانوب بترمهسهلرده، طاوشگدن طانیلر بیت.

شول وقتده معلم افندیك «حسامی افندی، نی بولدی سزگه؟ نیك باشلامیسز؟» دیگان آیرماچق طاوشی آنی اویاتقان توسلی بولدی. اول آقتق اختیارن جیوب باشلامقچی بولدی. صوفلیور بودکاسندن بر طوقتاوسز «عفیفه، عفیفه!» دیگان طاوش ایشتلوب طورا ایدی. حسامیده بتون کوچن جییوب «عفیفه، عفیفه!» دیدی. لـکن طاوش اوز یانندن کیتمهدی. اوز طاوشیاوزینه یاط طویلدی. بوئهلله نیندی کوچلهنوب چقغان، غرلداوقلی، ضعیف طاوش ایدی. شونی ئهیتدیده اول طاغنده آرتغراق قاوشاب قالترانورغه طوتوندی. کوزی اختیارسز یاکادن خلق اوستینه کوچدی. خلق آکلار آکلاماس یلمایا ایدی. طاغن علیم آبزینك «قاف» صاقالی کوزینه چالندی. علیم آبزی قولاقغه سگشوب بتکان طاوشی بلهن: «حسامی! نیشلهب کشی کولکیسی بولوب یوریسك سین مونده؟ بار حاضر قایتوب کیت!» دیب قچقرور توسلی طویلدی.

حسامینك تلی بتونلهی بهیلهندی. اول باصقان ییرندهتیك صورهت کوك قاتوب طورا، صحنه آرتندن ایبدهشلرینك «حسامی، چق! چق ایندی بولماسه. حسامی، نهعلهت!» دیگان طاوشلرن دهایشتمی ایدی. مونه برزمان زالده شارقلداشوب کولگان طاوش یاکرادی. چونکه خمزه قارت بولوب کیینگان معلم افندی صحنهگه کروب، آبتراغان حسامینی قولندن اوستروب آلوب چغوب بارا ایدی. پهردهنی یابارغه ایسلرینه کیلمهگان ایدی، آنی تـگیلر چغوب کیتکاچکنه توشوردیلر.

ایبدهشلرینك «نی بولدی سیکا؟» دیب صوراولرینه قارشی آبتراب، شابر تیرگه باتوب اورندقده اوطرغان حسامی قولن سلـکوب: «کیتـگز! بای اوطرا آنده» دیبکنه جواب بیردی. نیخهتلی یاکادن چغارغه قصتاب قاراسهلرده: «کیت آندن! یوق! بولمی میندن!» دیب مغردانودن باشقه سوز ایشتمهدیلر. بولماغاچ صحنه آلدینهچغوب: «بر آرتیستنك کیسهکـکنه آوروب کیتووی سببلیاویوننك دوام ایتـه آلماون» خلققه اعلان قیلورغه مجبور بولـدیلر. شولای ایتوب آرتیست هم ریژیسور ولی اللین - تفتیلهوسکینك آرتیستلك کاریبراسی تمام بولدی.

بتدی.

ع رحیم.

فورتوچکه‌لی که‌له‌پوش.

کچکنه حکایه.

که‌له‌پوشنی قالوبلی، قالوبلی طورغاچ سمیع‌الله آبزی دفعة طوقتاب کیتدی. میگلی بیکه آبصطای میچ آلدنده قیماق پشره ایدی.

— طوقته ئه‌لی‌خاتون، دیدی اول، قوی ئه‌لی بر آزغه‌غنه؛ اوزگـه بر سوز ئه‌یته‌م؛ تگی ذاکر کیتدیمی، اول بولسه سویله‌میم، ایشتمه‌سون، یه اوزی یاصار...

— طوقته ئه‌لی، قارت، یوده‌تمه، حاضر ماهروی بله‌ن کیه‌و کیلور، ئه‌نه ساعت یدی طولا...

— طوقته‌سانه، قوی ئه‌لی، شول طابا‌گنی پشرده کیل!

— مونه بولدی،.. حاضر کیله‌م! — دیدیده میگلی بیکه آبصطای قولن آلیابمه‌سینه سورته، سورته آنڭ یانینه کیلدی:

— یه، نه‌رسه ئه‌یته‌سڭ؟

سمیع‌الله آبزی قولینه قالوبلاب بترگان که‌له‌پوشنی آلدیده:

— مونه مین بر نه‌رسه‌اویلاب چغاردم: مونه کوره‌سڭمی، که‌له‌پوشچی لطف‌الله که‌له‌پوش اوستینه‌دورت تیشك یاصاغان بولغان... مسلمان دوختریده ماقتاغان‌دی: حاضر باشقه هوا کروب طورا، حاضر تا نارنڭ باشی آورتماس ایندی، هوا یوروب طورور، دیب ئه‌یته، دی.،. ئه، مین حاضر یاپون کوك بولدم ایندی، طاغن باشقه تورلی ئه‌گه‌مه‌ت چغارمقچی بولام...

— تیزره‌ك بولسه‌نه، بولورسڭ مونه، ئه‌جه تقا نه یاپون، نی اشله‌مکچی بولاسڭ طاغی؟ — دیب میگلی بیکه آبصطای ایرندن صوراب اولـگورمه‌دی، سمیع‌الله آبزی سوزنده دوام ایتدی:

— مونه نه‌رسه اشلیم: کوره‌سڭ ئه‌نه ته‌ره‌زه‌ده‌شلتر، شلتر، شلتر ایتوب فورتوچکه ئه‌یله‌نوب‌طورا، ئه‌نه‌شول که‌له‌پوش تیشیگینه‌میندە شوندی‌فورتوچکه یاصامقچی بولام، کچکنه‌گنه: چلتر، چلتر ایتوب، صاندوغاچ کوك صایراب اوطرا طورغان فورتوچکه...

— قالفاقغه‌ده‌یاصاسین آنی —دیدی میگلی‌بیکه آبصطای، بزگه‌ده راحت بولسون!

— ئلك که‌له‌پوشکه یاصیم، آندن صوڭ سزنڭ چبچق باشی کوك بدعت قالفاغڭزغه‌ده یاصارمن... قایا، بیر ئه‌لی قایچی بله‌ن ئه‌نه بر کون کیه‌ولرگه آلوب قایتقان پانپاصی طارتماسن، حاضر یاصاب قاریم...

— آگار مین صابن قویدم، یوق اشکه...

— بیر، دیم، حاضر طاوب بیر... کشی فورتوچکه‌لی که‌له‌پوش یاصامقچی، ملتنڭ باش آورتوون بترمکچی بولا. ئه‌سین شونی طاوبده بیرمیسڭ!..

میگلی بیکه آبصطای طارتمه‌نی ازلی باشلادی.

—فو، قیماق پشروب بترورگه‌ده ایرك یوق، سیگا قالدی ازله.،

— ازا،،ازله! مونه گازیتلرده ماقتی باشلاسه‌لر، سینده سویونورسڭ. . مونه همه کشی میگا زا گاز بیره باشلار: ئه مینم اعلان گازیتلرده باصلوب چغار:

«مین که‌له‌پوشچی سمیع‌الله افندی عزت‌الدین، طبیبلر قوشقانچه مشهور فائده‌لی فورتوچکه‌لی، صایری طورغان که‌له‌پوش اشلیم... احترام بله‌ن سمیع‌الله عزت‌اللین» دیب یازدررمن. ئه‌یده کیتسون بزنڭ دان!

میگلی بیکه آبصطای بر قالای‌طارتمه طاوب کیتردی:

— آنی کشی نیچك کییوب‌یورورصوڭ؟ شغرداب یوده تور ایـچ صوڭ اول؟

— آلای تـوگل اول، خاتـون، ئلـك اول باشنڭ یامان ایسی چقغانچی صایریده، صوڭندن باش ایسدن طازارغاچ شغردامی اول! مونده بیت بزنڭ فورتوچکه‌ده همان شغردامی بیت!

میگلی بیکه میـچ یانینه باروب:

— ئه‌یده یاصا، یاصا... مین قیماقلرمنی پشروب بتریم ئه‌لی!

— ئه‌ی، سیگا ئه‌یته‌م، کیه‌و کیلـگاچ طاغن سین شپلداما، اول اوزی یاصی باشلاماسون!

— یوق، یوق استغفرالله... سیگا سوینچ میگاده سوینچ ایـچ!..

سمیـع‌الله آبزی طارتمه‌نی کیسه باشلاب، تلن چغاروب اشله‌رگه طوتوندی:

—«طوقته ئه‌لی، مین مونی بولایغنه‌قالدرمیم... ایلترسکی قوّتی بله‌ن، ئه‌نه تـگی کینه‌ما طومانیینده‌غی کوك تیز ئه‌یله‌نه طورغانلرن یاصیم» دیب اویلادی.

بتدی.

ع. عزیز.

اويلار صوكنده...

شعر:

آلايده اويليم اويلارنی، بولايده اويليم اويلارنی،
نچيك ايتوب اويلاسه‌مده آڭلی آلميم دنيانی. .
بر قاراغانده حياتم جلمايوب كولگان كبك،
بر قاراغانده حياتم شه‌بلری سونگان كبك. .
يوق بولارنڭ بارچه‌سی‌ده شيطانی شبهه‌گنه،
نق ايمانمنڭ قارشنده اوچارلر جيلگه‌گنه. .
مين كورم ئه‌لده يرانده يافترا بر يافتی شه‌م،
امطولام شول نورغه، آقرنلاب صراط كوپرن كيچه‌م...
بيك براقده قالماغاندر ايندی مقصدقه مينم،
بيك اوزن يول قالدی ايندی مين سيزم، آرطه مينم...
هر اوزاق يولنڭ صوڭنده بولچی موقف اوچراتا. .
هم اوزاق، تون‌نڭ صوڭنده يافتروب آل طاڭ آتا...

ع. صنعتی.

دوستمنڭ دفترندن(*)

I

بز ئه‌تی ايله بتونله‌ی ايكی عصر كشيسيمز. مين آنی كوره آلمادم، ئه‌تی حقنده‌غی خبرلر ميڭا آنڭ بله‌ن بله‌ن دورتكنه يل يه‌شه‌گان ئه‌نی آرقليغنه معلوم.

مينم ئه‌تی آولمزدن ٧٠ چاقرملر يراقلقده بولغان «..» آولنده‌اورتاچه حاللی بر يوواشقنه، تقوا‌غنه كشينڭ اوغلی بولغان. آڭار طوغاچده يعقوب، ديب اسم بيرگانلر، لكن بروقت بيتينه چوان چغوب، بيك يه‌مسز ازی قالغاچ، بر قارچق مورجادن منوب بو بالانڭ اسمی ميگلیبای بولسون، ديب قچقرغان. شوندن صوڭ مينم ئه‌تی ميگلیبای بولوب كيتكان.

اوزاقلامی ئه‌بی اولوب، ميگلیبايغه اوگی آنا قولنده اوسه‌رگه طوغری كيلگان. اول آنڭ قولنده چداب طورا آلماغان، اوسه توشكاچ كورشی آولنڭ مدرسه‌سينه قاچوب كيتكان. آنڭ بو مدرسه‌ده‌گی حاللرن مين آچق بلميم. لكن آنده آنڭ طورمشی شاقطيغنه آغر بولغان بولورغه تييش. مثلا كچی آطنه كونلرده شاكردلر قلم كاغد آلوب، يازو يازارغه اوطرغانده، اول كومر بله‌ن اوزينڭ صاندق اوستنده يازوب اوطرا ايكان. شولايده اول صوڭندن يازووينڭ ماتورلغی بله‌ن دان طوتقان.

ئه‌تينڭ بو مدرسه‌ده‌گی استاذی حضرت بيك قرق بر كشی بولغان. اول اوزينڭ مدرسه‌سنده‌گی شاكردلرگه قشن ايرته ساعت دورتده اشنی بتروب، درسكه حاضر

(*) دوستمنڭ دفترنده طورمشمزده بولغان شافتی عبرتلی واهميتلی حاللر بولغانلقدن، گرچه ادبی وتصويری جهتندن زور قيمتی بولماسه‌ده، نشر ايته‌رگه قرار بيردم. ج.

بولورغه قوشا هم شاکردلر شونی هیچ تخلفسز بیرینه یتکره‌لر، امّا حضرت اوزی کوب وقتده ساعت دورتکه طوروب اولگوره آلمی هم بوندی وقتده‌ده درسنی وقتندن کیچکدرونی جائز کورمی، اگر وقتنده کروب یته آلماسه، کروب آلورغه قوشا هم دورت شاکرد کروب، توشه‌کننڭ دورتیسی دورت چیتندن طوتوب، حضرتنی مدرسه‌گه کوته‌روب کیتره‌لر، حضرت کو بسنچه درسنی یاتقان کوینچه گنه بیروب، درس بتکاچ آنی ینه شول ره‌وشچه اوینه کرتوب طاشلیلر ایکان. بزنڭ ئه‌تی بالالر آراسنده طازا وقوتلیسی بولغانلقدن، اول حضرتنی کوته‌روب یورتو ثوابندن هیچ بر وقت الوشسز قالماغان.

مینم ئه‌نی: «ئه‌تینڭ بو حضرت حقنده بیك قزق قزق نه‌رسه سویلی ایدی. مین آلارنی طڭلاماغانمن، یه‌ش کشینڭ کوڭلی آنده بولامنی، مونه ایندی حاضر بیك طڭلیسی ایدی‌ده، یوق!» دیب سویلیدر. بو حضرت آخرنده حجگه بارغان وقتده یوق بولغان. بر نیقدر ایبده‌شلری بله‌ن استانبول اورامندن بارالر ایکان، حضرت: «طوقته ئه‌لی، مینم بر اشم بار ایدی» دیب کیسه‌کدن بر طار طقرققه کروب گیتکان هم ایبده‌شلری بو حالگه عجبکه قالوب، آرتندن از له‌سه‌لرده‌تاباآلماغانلر، اول شونده مه‌نگیلککه یوغالغان.

حضرتی حجدن قایتماغاچ، ئه‌تی قزانده‌غی برمدرسه‌گه باروب کرگان. ئه‌تینڭ قزانده‌غی حیاتی حقنده‌ده آرتق معلوماتم یوق. - تیك آنڭ آنده‌غی حیاتی نیندیدر بر بوکری کشی بله‌ن برگه بوتالوب یوری. بو بوکری مدرسه‌ده هیچ بر اوقومیچه‌شاکرداسمنگنه گوته‌روب، توجی بر موط کشی بولغان. طبیعت واخلاقی فرشته کبی پاك بولغان بزنڭ ئه‌تینڭ مدرسه حیاتن اوشبو بوکری شاکرد بله‌ن به‌یله‌وچی مناسبت نه‌رسه بولغاندر، بوسی بزگه بیلگولی توگل. تیك شونسی معلوم: بو اخلاق وطبیعتچه بر برسینه ضد بولغان ایکی شاکرد مدرسه‌دن چققانچه‌بر برسندن آیرلمادیقلری حالده، برسنده‌گی طبیعت واخلاق ایکنچیسینه هیچ بر سرایت ایتمه‌گان.

ئه‌تی مدرسه‌ده اجتهادلی وفهملی شاکردلردن صانالغان. اول مناظره‌غه یورگه‌لی هم بونده‌ده اول، کوب وقت، بوکری بله‌ن برگه بولا، بوکری، البته، مناظره‌غه کرشه آلمی، تیك مناظرلر بیك قزوب کیتوب، طاوش بله‌ن سوز آڭلاشلماسلق حالگه کیلگاچ، اول‌ده‌سوزگه گرشه.هم‌سوز آڭلاشلماودن فائده‌لانوب هر تورلی معناسز آڭلامادیغی سوزلرنی قچقرا، جیکرنه، اول آراده‌تورلی یاقدن آنڭ بوکرسینه تورته‌لر، اول چیکدن طش قزا، اوسته‌لده‌گی کتابلرنی تابنده‌غی چینایاق و ته‌ریلکه‌لرنی ارغتا باشلی.... نهایت آنی جماعت سه‌کیسینه آلوب چغوب، بیك نق کیسه‌لر ایکان.

اول وقتده پاراخودلر بولماغانلقدن، ایدللرده زور یوك تویه‌لگان کویه‌لرنی جیل قارشی بولغانده آغمغه قارشی قریدن جب بله‌ن طارتوب یورتکانلر. شونی له‌مکه (آرقان) بله‌ن طارتقانلقدن، بوخدمتنی له‌مکه‌خدمتی، دیب یورتکانلر. اول وقتده آول موژیکلریگنه توگل، مدرسه‌لرده‌گی فقیر شاکردلرده جه‌ی کونی له‌مکه‌ده بورلاق بولوب یورگانلر وشوناڭ بله‌ن اوزلرینه قیشلق رزق طابقانلر. ئه‌تی بله‌ن بوکری‌ده بر جه‌ینی له‌مکه‌گه کیتکانلر، بونده کوبه‌ی یورگانلردر ونیقدر آقچه طابقانلردر، بوسن ئه‌ینه آلمیم، تیك شولقدریسی معلوم: بوکری آندن کویه بله‌ن مکه‌رجه‌گه باروچی بربسای چپرکاسنگمی، پیرسیه‌ننگمی، بیك قیمتلی ومزین صابلی خنجرن ئله‌کتروب قایتقان.

ایکنچی یل بولارینه ایکیسی برلکده قرغز آراسینه «مولده‌که‌لککه» کیته‌لر. ئه‌تی یاخشیغنه بای بر قازاققه یاللانا، آنڭ شونده بره‌ر یل طوروب بر آز صوما حاصل ایتکاندن صوڭ بخاراغه کیته‌رگه‌ده ایسه‌بی بولا. لکن شول آراده کوتولمه‌گان حالده بوکری ئه‌تی یانینه قایتوب کره. اول ۲۰ - ۳۰ چاقرم یراقلقده ایکنچی بر قازاقده «مولده‌که» بولوب طورا ایکان. ئه‌تی ایبده‌شینڭ عادتن بیك یاخشی بلگانلکدن، آندن نی بولغانن صوراشوب‌ده طورمی. اچندن: «معیین خاتون قز بله‌ن‌جوالغاندر، آحمق» دیوبکنه قویا.

ئه‌تینڭ قازاغی بوکرینی اقرده کتو کوته‌رگه قویا. بوکری اوچون بو اش یاخشیغنه موفقیتلی چغا. اول کیڭ صحراده یوزلرچه یلقی واوگوزلرگه حاکم بولوب یوری. یلقیلرنڭ آرغاماغن صایلاب آتلاناده، اوزن بر عسکر باشلغی کبی فرض ایتوب، چبرقینی شارتشورت کیتروب بوتون دالانی یاڭغراتا. اول حاضر بیلگه تگی‌خنجرنی تاغوب یبه‌ره، اچده ئه‌لله نیندی دردلر، حمیتلر قوزغالا. آنڭ شول چبرقیلرنی شارتلاتوب، شول حنجرنی یالتراتوب ئه‌لله کملر بله‌ن صوغشاسی کیله، شول تیره‌ده یورگان

باشقه قرغز كتوچيلرينه هم كتولرينه هجوم قيلوب، آلارنى تارمار ايتەسى كيله.

بوكرينك خواجەسى قاشنده قدر واعتبارى طورغان صاين آرتا. مونه بر وقت اول آنى اوزى بلەن برگه «...»يارمينكەسينه مال صاتارغه آلوب كيته. خواجه بلەن ايكيسى ايكى آرغاماقه آتلانوب، كتونك ايكى ياغندن قووب، صحرا ديگزى بوينچه قوم بورانى چغاروب بارالر. آلوچيلرنك كوبسى روس ونوغاى بولغان بو يارمينكه ده خواجه روس تلى بلمەگانلكدن هم آقچه ايسەبن ده اول قدر تيز آيرا آلماغانلقدن، بوكرى بتونلەى خواجه اورنن طوتا. بيلندەگى حنجرنى كورگاچ، كشيلر آنك بيك زور صحرا بايى بولووندە شبهه ايتميلر.

بو سفر بيك پارلاق چغا. قرغز هر جهتدن ممنون بولوب قايتا هم اوزاقلاميچه كچرەككنه بر كتو بلەن بو بوكرينك اوزنگنه طاغى بر يارمينكەگه يبەره. شوشندن اعتبارا بوكرينك صحرادەغى بخت واقبالى ده گيرى طرفقه يوز طوتا باشلى. درست، ماللر بو بازارده طاغن ده قيمترەك بهاغه كيته. لكن مۇگاريسنى ده شاقتى زور قويالر. بوكرى بر قزغاچ توب صوماغەده كرشوب، ياكا كامپانيالرغه قوشلوب كيته.

آنك قايتقاچ خواجەغه طابشرغان يانچغى سيزلورلك درجەده يگل بولا. قازاق آچولانمى، قزمى. لكن آنك بوكريگه مناسبتى اساسندن اوزگەره، بر آز اوتكاچ بوكرينك كتوسندن شەبكنه بر يەش آيغرنك قردەغى قويبغه توشوب ئولووى مسئلەنى بتونلەى حل قيلا. آرتق ئەتيگەده بونده طوررغه امكان قالماغانلغى آكلاشلا. قرغز ئەتيگه خدمت حقى ايتوب، اوزينك ايك ياراتقان آرغاماقلرندن برسن بيره. ئەتى آرغاماقنك تزگنن اوزى طوتوب اوطورا، بوكرينى اوزينك آرتينه آتلاندرا. بولار صحرانى مەنگيلكه تاشلاب، قوياش بايوشينه قاراب كيتەلر.

بوكرى مك چاقرم بوينچه بولاى ايكەو بر آتقه آتلانوب قايتونك اوگايسز بولاچاغن بلوب، بوگا قارشى نيچكده بولسه بر چاره تابورغه طرشا. صحراده اوطلاب يوروچى يلقى كوب بولسەده هم بولارنك هيچ بر قاراولچيسى بولماسەده، بوكرى باشده بوندن فايدەلانورغه جرأت ايته آلمى، مونه بر وقت يول اورتاسنده قاشنوب طوروچى ايكى آط، بيك كچنگانلر بولورغه كيرەك، بولارغه يولده بيرميچه اشلرنده دوام ايتەلر. بوكرى سيكروب توشوب

بولارنى آيرا هم بيلندن سوا گيسن چيشوب، برسينك موينينه بەيلى، بختكه قارشى آط قولغه ايبەلەشكان هم يواش ايكان. ئەتينك آرتندن برده قالمى.

بولار مسافر پرور قرغزلرنك ايتى، قمزى بلەن صيلانوب بر نيقدر كونلر بارغاندن صوك، باشقرد آراسينه كيلوب چغالر. بونده بولارنك اشلرى طاغندەشەبەيه. صحراده اولەنلر، چەچەكلر، اورمانلر، صولر آراسندن طبيعتنك بايلغينه چوموب بارالر. آوللرغه كرسەلر بيش تيينگه قاز اوردەك صويدروب آشيلر، مونه بر وقت قربان بەيرەمى يته. مسافرلر بونى بر زورغنه باشقرد آولنده قارشى آلالر. بوكرى، ئەتينك چاپان هم چالماسن كيه. ايرتوك مسجدكه كيتەلر. بوكرى ايرته نمازندن صوك قرآن اوقى هم امام بلەن كورشوب، آكا اوزينك «اوفا» دن قايتوب كيلگانلگن، آنده «أ» قاضى نك ياقن قردەشى بولوب آكا قوناقغه بارغانلغن هم اوزينك قزان گوبيرناسينك بر آخونى ايكانن سويلى.

«أ» قاضى اول وقت ملالرنك قوتن آلوب طورا طورغان بر كشى بولغانلقدن، ملا بوكريگه زور احترام كورسەته. عيد نمازى آلدندن ملا ومؤذنلر ياولق جەيوب آقچه جيارغه اوطرالر. ملا بزنك „ آخون حضرتنى“محرابنك اورتاسينه اوطرتا هم طوروب خلققه: „ جماعت، بو قزان گوبيرناسنده زور بر آخون، مفتى حضرت ياندن قايتوب كيله، آنك ياقن كشيسى“ ديب تقديم ايته. باشقردلر آقچەنى ايۆ لە، ايۆله تزلەنوب آخون حضرتكه بيرەلر. قاى برلرى اوزلرينك آرتق آقچەلرى بولماغانلقدن، مؤذنگه، ديب حاضرلەب كيلگاننى ده „آخون“غه بيروب، مؤذننى صدقه دن محروم ايتەلر وقاى برلرى: „اوزى آخون بولغاچ، اوزى مفتى ياندن قايتوب كيله طورغان بولغاچ، بوگا آز بيرو كيلشمەس ديب، بتون آقچەلرن بوگا بيروب، ملانى ده، مؤذننى ده يللق صدقەدن محروم قيلالر.

عيددن صوك، حضرت مسافرلرنى اوزينه آلوب چغا هم آلارنى قربان ايتى وبەيرەم آشى بلەن صيلاغاندن صوك، بوكريگه اوزينك بر اوگز تيريسن، ئەتيگه بر صارق تيريسن دعا قيلدرا هم آولده برنيچه كون يال ايتولرن اوتنه. مسافرلر ۳ ـ ٤ كون قالوب، كون صاين ۷ ـ ۸ ييرده قربان آشاب، آقچه جيوب صوگره قرباق تيريلرنده صاتوب ينه يولغه روان بولالر.

ئەتى اوزينك آطى بلەن طوغرى آولغه آتاسى يانينه

قايتا، بوكرى ايسه قزانغه قايتوب، آطن صاتاده، آقچه سينڭ بر قسمينه صاتين جيلەن تكتره هم بيك هيبت كامچات بورك آلا؛ قالغانن „قاچانده بولسه بر اشكه يارار ئەلى“ ديب چوپرەككه توروب خنجرى ايله برگه صاندق توبينه صالوب قويا.

ينه قش كره، بولارنڭ ينه اوّلگيچه شاكرد طورمشى باشلانا. يازغه تابا بزنڭ حاضرگى آولنڭ قوشتانلرى قزانغه ملالقغه شاكرد ازلەرگه كيله لر. حضرت بزنڭ ئەتينى تقديم ايته، خلق بيك ياراتوب، راضى بولوب كيته لر. ئەتى ياز چغوغه امتحانغه بارورغه بولا. لكن بوكرى ده ئەتيدن قالمى. نى بولسه ده بولور، اللەغه طابشروب سينڭ بلەن كرەم، مؤذن بولسه ده ياصارلر، دى. هم يالتراب طورا طورغان صاتين جيلەن بلەن يالت ايتوب طورغان كامچات بوركنى، صاندق توبندەگى چوپرەككه تورگان آقچه هم قيمتلى خنجرنى آلوب، ئەتينڭ آولدن ياللاب كيلگان پار آطينه اوطروب، قزاننڭ سبر طراكتاسى بوينچه تەگەريلر.

اول وقتلرده بوتون صابرانيانى طوتوب طوروچى، بوكرينڭ بلطر باشقرد آولنده، قرداشيمن، ديب يالغانلاديغى «أ» قاضى بولغان. دنياده عجب طبيعتلى كشيلر بولا: بو قاضى اوزينه عذر بلەن كيلوچيلرنڭ هيچ بر ايكەو كيلولرن ياراتمى ايكان. شونڭ اوچون بزنڭ مسافرلرده آڭا برەم برەمگنه بارالر. ئەتى باروب كورشوب قايتقاندن صوڭ بوكرى كيته. بوكرى كرگانده «أ» قاضى نينديدر بر اوزون چەچلى كشى بلەن سويلەشوب اوطرا ايكان، بوكرى سلام بيروب كرگاچده، قاضى آڭا آياق تيبوب „مالچات!“ ديب قچقرا. باشدوق قورقا، قورقاغنه كرگان بوكرى بتونلەى قويلوب توشه، اول كوچكه آلدەغى بولمەدەگى اسكاميەگه باروب يغلا. اوزون چەچ كيتكاچ، بوكرى كروب، قاضى بلەن آقرنلاب آڭلاشا . . . آڭا خنجردن آيرلو شاقتى قيين طويلا، شولاى بولسه ده، اول البته خنجر بلەن اوكازنى آلشدروده اوكنورلك اش تابمى.

ايرتەگيسن ايكيسى برلكده امتحانغه كرەلر. باشده ئەتينى امتحان قيلالر. آندن بيك كوب نەرسه صوراب يودەتوب بترەلر، صوڭره بوكريگه رەت بتكاچ «أ» قاضى طوروب: „يتەر ايندى قاضى حضرتلر، بيك آرلدى، بو شاكردن صوراب ده ماتاشميق، شايد اجتهاد ايتكاندر، يوقسه آرقاسى بوكرەيوب بتمەس ايدى“ دى. باشقه قاضيلرده مصلحت، مصلحت، دييرشەلر. صوڭندن هر ايكيسينڭ امام خطيب ومد.س بولغانلغى معلوم بولا.

امتحاندن قايتقاچ ئەتى آولغه ملالقغه كيته. بوكريگه جان دوستندن آيرلو شاقتى قيين بولا. اول جەى كونى ينه ئەلله قايلرده يوروب، كوز كونى مدرسەگه كيلسه ده، آنده برده يەم تابمى. آبتراغاچ بر كوننى حضرتكه خط يازوب كرتدره. خطنده بولاى دى: „تقصير، ايندى مگلبيا يغه موللالقغه اورن تابدڭز، ميڭاده موللالقغه اورن تابسەڭز ياخشى بولور ايدى“.

حضرت بوڭا قارشى „اگرده سين موللانڭ واوينه اورن تابسەڭ، مين سيڭا ملالقغه اورن تابارمن“ ديب جواب قايتارا.

بتمەدى.

ج. عبدوش.

بيك ايسكى زمانلردن آلوب تيمور بالالرينه قدر تورك ـ مانغوللرده خاتونلرنڭ طوتقان اورنلرى.

تاريخى ـ اجتماعى بر تجربه

I

مسئلەنى يازارغه كرشمەدن ئلك مقدمه يېرينه بر ايكى سوز ئەيتوب كيتمك بولام. بو مقالەنى يازغانده مسئلەنى اساسلى، دوتوڭ منبعلر بوينچه حل ايتونى اوستيمه آلا آلميم: شوكار كورەده «تجربه ـ ئەتود» ديب كنه آتادم. بو اثر طرويسكيده تاريخ اوقوتقانده وجودكه كيلگانگه كوره، مسئلەگه دائر منبعلر تابوغه، تاريخ فننده متخصص بولغان دارالفنونده‌گى استاذلر منك فكرلرن آلوغه ممكن بولمادى. قولەدەغى كتابلر، حتى خاطرەده قالغان تورلى اثرلر، منبعلرنڭ متفرقەلري بله فائدەلاندمده ـ يازارغه جسارت ايتدم.

معلوم، كه تورك ـ مانغول ـ تاتار قوملرى عمومى انسانلرنڭ تاريخلرينڭ آغمنده چيتده قالماديلر. انسانيتنڭ بر قسمى بولغانغه، بو خلقلرغه باشقه خلقلرنڭ كيتوشلرنده نيندى قانونلره عامللر تأثير قيلسه، شولوق نەرسەلر بو خلقلرغەده تأثير قيلديلر، بولارنڭ تاريخى آغملريده شولوق قانونلرغه بو يصونديلر.

منطقده، هر كم آڭلارلق بر قانون بار: بر توسلى سببلر، بر توسلى نەرسەلرگه تأثير ايته، آلار بر توسلى نتيجه طودرالر. عموما آلغانده آدم بالالرى روح جهتندن بر برسينه بيك ياقن طورالر. شونڭ اوچون تورك ـ مانغول

جمعیتلرنده خاتون - قزنڭ اورنی اویره‌تکانده شولوق درجه‌ٔ
مدنیتده طوغانی باشقه خلقلرده‌ده شونداییوق حالت، شولاییوق
حیات کوره‌مز. شونڭ اوچون کیله‌چکده یازلاچق خاتون
قزلرمزده حریت ایرکنچیلك کوروب ملی غرورگه بیرلورگه
یا ایسه اوزمزده‌گنه شوندی نه‌رسه‌لرنی کوروب، باشقه خلقلرده
آلای بولماغان، دیب اویلارغه یارامی. اگر بز مسئله‌گه
صووق قانلیلق بله‌ن قاراسه‌ق، بعض یاوروپا شادنیه‌یس
متعصب ملتچی عالملری اشله‌گان خطادن صاقلاناچاقمز.
بزنڭ تاریخمزده‌غی خاتونلرمزنڭ حالتی سه‌زار تاسینوسنڭ
تاسینوس زمانلرنده‌غی بوروغی گیرمان خاتونلری بله‌ن بر
توسلی "De Germania",, سینڭ بعض فصللرن،
سه‌زارنڭ IV هم VI کتابلرن اوقوغانده عجائب بر ایسکی
گیرمان خاتونلری بله ایسکی تورك - مانغول خاتونلرینڭ موقعن
بر توسلی کوره‌چکمز: شونی خاطرمزگه آلغان صوڭنده نیمس
تاریخی ادبیاتنده «گیرمانیستلق» بله مشهور Waitz نڭ»
DieDeutscheVertessungsgesc-hichte
نده‌غی گیرمان خاتونلرن بوتونله‌ی کوککه کوته‌رو
شیکللی، باشقه خلقده برده خاتونلر آندی ایرکن،
ظور بر موقع طوتماغان شیکللی ایتوب یازودن،
اوشانودن طیلاچقمز. هم فن قارشونده بیتمز آق
قالاچقدر. چونکه فن بوتون تعندنسیه (тенденція)
لردن آرو بولورغه، سیاستدن یراق طورورغه تییشدر.
شول وقتده بر ملتنڭ چن معناسی بله «ملی»ده طورواچقدر.
فنی مسئله‌لرده شوپین هاویر ئه‌یتکانچه: «حلارغه کوله‌رگه
یارامی». چن چن حقیقت ازله‌رگه، واقعه، حادثه‌لرنڭ یوزینه
صالقن قان بله‌ن قارارغه تییشدر. اگر یوغاریده ئه‌یتکانچه
بر درجه مدنیتده طوغان خلقلرنڭ مؤسسه‌لری، آنلڭ
اعضالرینڭ حاللری، حقوقلری، موقعلری بر توسلیدك بولا
طوغان بولسه، تاتار، تورك، مانغول خلقلرنده خاتونلرنڭ
موقعلرن بلو اوچون شول کوبدن ازله‌نگان، یازلغان
خلقلرڭ تاریخلرن اوقو بله‌نگنه، یا ایسه علم اجتماع -
سوسیالوغیه‌نڭ عمومی نتیجه‌لری بله‌گنه فائده‌له‌نو یتمی‌منی؟
توبله‌ب اویلاب قاراسه‌ك آلای توگل شول. برنچی یاقدن
بز تورك، مانغول خلقلرنده و مسئله‌نڭ حلی بله شغلله‌نو
بله، شولوق سوسیالوغیه‌نڭ لابراتوریه‌سینه یاڭا تجربه‌لر
یاصاغان، اول علم چغارغان نتیجه‌لرنی ینه بر یاڭا فاکتلر
بله اثبات قیلغان بولاچقمز. ایکنچی طرفدن خلقلر عموما
قاراغانده بر برسینه اوخشاسه‌لرده، توبله‌ب ازله‌گانده هر
خلقده اوزینه مخصوص «اوزلك - خصوصیتلر» تاباچقمز.
غوستاوله بوننڭ: «عرقی جسمانی خصوصیتی شیکللی،
هر خلق اوزینه مخصوص یاصالغان روحانی خصوصیتکه مالك؛
هم روحی اوزلکده اول خلقنڭ حسلرن، مؤسسه‌لرن، دین

صنعت نفیسه‌لرن طودرا» (۱) دیگان سوزینه قسما هر
مؤرخ اشتراك ایته‌رگه مجبوردر. مثلا، حیات اجتماعیه‌ده عرق
شاقتی رول اوینی، شاقتی خصوصیتلر طودرا. علوم طبیعیه
بیولوغیه‌نڭ عموم قانونلرن ازله‌و بله صاتوشو بله برگه هر
اوله‌ن، هر حیوانڭ آیرم خصوصیتلرن ازله‌و، جنتکله‌و بله‌ن
شغلله‌نه. حتی بر نسلده‌نوك بولغان یاقین حیوانلرنڭ اوزلرن
نیچه‌خصوصی بولو کلرگه‌بوله، شولارنی اویره‌نه. عرق فاکتری -
عاملی بیك قوتلی. مغوللر حیاتی بله، آلارنڭ فیزیالوغی،
روحانی حیاتلرن تیکشروگه بیرلگان بر عالمگه هر وقتده
آلارنڭ، یعنی عموما منغوللرنڭ عموم حیاتلری بله بر گوك
تورلرینڭ صاللرینه‌ده کوبکنه اهمیت بیرورگه کیره‌ك.
شیمپانزه گروهی بله غاریللا گروهی آره‌سنده شاقتی مشابهت
بولسه‌ده آرالرنده «خصوصیتده» یوق توگل. شونڭ شیکللوك
هندو - گیرمانیست یا ایسه آری عرقینڭ حیاتی بله کوب
شغلله‌نگان یاوروپا علماسیده بولارغه مخصوص قانونلر
چغارسه‌لرده بو قانونلر عموما بوتون انسانیت اوچون قسما
یاراسه‌ده. هر عرقنڭ، هر خلقنڭ حیاتینه کیلوب بتمیدر.
شوڭار کوره‌ده تورك - مانغوللرنڭ خاتونلری طوتقان موقعلری
مسئله‌سی بله‌ن شغلله‌نگانده بز تاریخقه شاقتی یاڭا معلومات
بو خلقلرنڭ خصوصیتلرن کورسه‌ته آلاچقمز. (۲) ذاتا شول
خصوصیتلرن اویره‌نوده تاریخنڭ وظیفه‌سیدر. عمومی
قانونلر ازله‌و بله اول شغلله‌نمیدر.

اوچنچی جهتدن، بو مسئله‌نڭ اهمیتی اجتماعی یاقدندر.
توبه‌نده کوره‌چکمز. تورك - تاتار - مانغول جمعیتلرنده خاتونلرنڭ
حاللری کیره‌ك حقوقی، کیره‌ك عائله و حکومتده طوتقان موقعلری جهتدن
حاضرگی حاللرینه قاراغانده کوب یوغاری، کوب یاخشی ایدی.
اما نیچك اینو بولار بو موقعلرن یوغالتدیلر؟ بو یوغالتونڭ
آغه‌ی نیچك بولدی؟ مونه شولده بزنڭ اوچون مهم هم
فائده‌لیدر. خاتون قزلرنڭ تورك - تاتار حیاتنده‌غی حاضرگی
حقوقسز، توبه‌ن حالتلری بر آورو شیکللیدر. اگر اول
آورونڭ نیچك باشلانغانن، آورغانچه‌غه قدر آورونڭ نیندی
حالده بولغانن طبیب بلمه‌سه؛ آنی تولته، دوالیده آلمیدر.

مسئله‌گه کرشمس بورون ینه بر ایکی سوز ئه‌یتوب
اوزامز:

بز مقاله‌نی «تورك - مانغول خلقلرنده خاتونلرنڭ موقعی»
، دیب آتادق؛ چونکه قوبلای خان اولگانگه قدر (1295م)

(1) Психологія народовъ и массъ. рус. пер.стр.5.

(۲) بو سوز عموما ئه‌یتلگان سوز بولوب، بز یارا
طورغان «تجربه‌گه» عائد توگلدر؛ بوتون مشهور منبعلرنی
کورو حاضرگه بزگه نصیب بولماغانغه بز بو زور املنی
اشله‌ونی اوز اوستمزگه آلمیمز.

بو ایکی خلق کورشی بولوب طورالر، کوب وقتده بر حکومت، بر دولت یاصاب طورالر. ایکیسی بر برسینه یاقین تل بله سویلەشەلر. شونکار کوره بولارنڭ حیاتیده بر توسلی ایدی. بر توسلی عادت، جولا، بر توسلی دین، بر توسلی کسب، بر توسلی اویده طورالر ایدی. بو خلقنڭ توسلریك بر توسلی ایدی. ئولی حاضرده «چن تورك» بولغان قرغیز خلقی بله بر مانغولنی توس جهتندن آیروب بولمی. عموما اویلاغاندەده اورال، آلتای قوملری آراسنده مانغوللر بله تورکلر بر برسینه بیك یاقین طورالر. (1) ۋامبەرینڭ بو ایکی خلق حقنده بولغان مونه شوشی بیك درست بولغان سوزلرن اوقیق. اول ئەیته:

«ئەتنوغرافیه یاغندن ولغان تورك خلقی بله مانغول خلقی آراسندەغی یاقنلق غربی تورکلردن یعنی عثمانلیلردن شرقغه تابا بارغان صاین یاخشیراق کورنه. روم ایلی، آناطولی، آذربیجان تورکلری آری هم سیمیت خلقی بلەقانلری قوشولغانلقدن، آلارده بر تورلیده ایسکی ملی تورك توسلری برده قالماغان. تورکەنلر، اوزبکلر، نوغای هم قرغیزلر ایسه مانغوللرغه بیك یاقین کیلەلر؛ اما بو، یات هم قپچاقلر بولسه مانغوللردن توس جهتندن بیك آزغنه آیرلالر». (2) مانغول بله تورکلر بر توسلی طورمشده، بر توسلی جغرافی موقعده طورغانغه بیك یاقین بر تل بلەن سویلەشەلر ایدی. «گرچه آلارنڭ تللرنده صرف و نحو جهتندن بر برسندن آیروملق بولسەده $^3/_4$ مانغول سوزنڭ تورك لغتندە تابارغە ممکن» (3) تللرینڭ بولای یاقین بولولری، لغتلرینڭ بر برسینه کروب، قتشوب بتولری بو خلقنڭ تاریخلری ایسکی زمانده بر بولغانلرن کورسەته.

بو تورك ـ مانغول خلقلری توسلری جهتندن، تللری، حیاتلری جهتندن بر بولغانغه چیت خلقلر بولارنی بر خلق دیب یورتەلرایدی. عربلر، فارسیلر، رومان لاتین خلقلرن «فرنك» دیب یورگانلری شیکللی، ایسکی قطایلیلرده تورك ـ مانغوللرغه ایکسینه بر اسم بیروب یورتەلرایدی. (4)

«جامع التواریخ» ایەسی مورخ رشیدالدینده

«در قدیم الایام از مجموع اتراك صحرانشین مغول یك قوم بودست» دیگان سوزی بله «تورك» اسمن عام معناده استعمال قیلا. ١٢٥٤ میلادیده مانغوللرغه بارغان ئەرمەن پادشاهی هایتون ایسه بوتون تورك ـ تاتار ـ مانغول

(1) Das Türkenvolk, Vambéry s. 63 هم История Бухары, стр. 132; Рацель, Народовѣденіе томъ II стр. 565.
(2) Вамбери, Ист. Бухары, стр. 132, примѣч. 2.
(3) شوندوق
(4) Lèon Cahun, Introduction a l'histoire de l'Asie p. 47.

قبیلەلرینه عمومی اسم «مغول»دی (1) شونیده ئەیتورگه ممکن، که مانغوللرنی‌غنه توگل، حتی بوتون اورال، آلتای قوملرن چیت خلقلر بر اسم بله آتیلر ایدی. VI هم VII عصر روما مورخلری «تورك» دیب قطایلرنڭ «Tukiue توکیو» دیب یورگان تورك خلقلرن یا ایسه یا ڤا تابولغان اورخون یازولرندەغی «تورك»لرنی ئەیتەلر شولای ایتوب بو سوزنی درست استعمال قیلالر ایدی. (2) ویزانس مورخلری بولسه «Topkoi-تورکوی» قپچاقلرنی هم اوغرو-فین قوملرن آطیلر ایدی. قونستانتین پارفیراغینتوس (3) بولسه بو اسم بله ماجارلرنی یورته ایدی (4) شولای ایتوب کوب وقتده بو اسم بر قوم ـ نسل آطی بولمیچه سیاسی بر اسم ایدی.

«تورك» دیب اورخون صوندن آلوب سردریاغه قدر بولغان یرلرده طورا طورغان اوغوز خلقلرن آطیلر ایدی. فارسیلر، آلارغه ایەروب عربلر ایسه «اولترك» دیب حقیقی ایسکی تورك دولتینه بویصونوب تللری هم عادتلری بوتونلەی بر بولغان خلقلرنی‌غنه توگل، حتی بلغار، باشقرد، قپچاقلرنیده هم بوتونلەی باشقه نسلدن بولغان بورتاس، خطای (Qytai) هم تبت خلقلرن آطیلر ایدی (5). یاۋروپا سیاحلردن عالمرەك هم کوبرەك بلمیرەگی روبروك تاتارلر بله تورکلرنڭ آراسن بیك آز تابا. (6) اول بو حقده شولای، دی: «تاتارلر تورکلردن شوناڭ بلەگنه آیرولالر، که تورکلر کولمەکلرن صول یاقدن، اما تاتارلر اوڭ یاقدن تویمەلیلر» (7)

شولای ایتوب اوزون سوزنڭ قصقەسی، بو ایکی خلق بوتونلەی برگه یاقین طوروب، قرداشلکلری جهتندن بر توسلی ایدیلر. شونکار کورەده بز تورك ـ مانغوللر دیب یورتەمز. شولای ایتمەگانده یازارغەده چیتن، چونکه بو خلقنڭ تاریخی بر برسینه بەیلەنگان، آیروب آلوب تورکلرنیگنه یازوب بولمیدر. بتمەدی.

ع. عزیز. (عبدالعزیز عبیداللین.)

(1) Bergeron, histoire Orientale des tartares de haitou, стр. XVI.
(2) Marquart, Osteuropaische und Ostasiatishe Streifzuge. s. 46.
(3) ٩نچی عصر ویزانس ایمپراتوری، مشهور اثری: «de adminstrando imperii» شول اثرنده تورك قوملری و مجارلر حقنده کوب معلومات بار.
(4) L. Cahun, Introduction. p. 47.
(5) Marquart. s. 46.
(6) XIX فصلندن آڭلاشلدیغنه کوره اول مغول بله تاتارلرنی بر خلق، اما تاتارلرنی آیرم بر قبیله ایتوبکنه طانی بولورغه کیرەك.
(7) VIII فصل. روبروك. «شرق مملکتلرینه سیاحت» روسچەغه Малеинъ ترجمەسی.

تیاتر وموزیکه

ام گلثوم خانم بلغارسکایانڭ بینیفیسی

۳ نچی فیڤرالده جمعه کون «بالشوی تیاتر» صحنه‌سنده سیار تروپپاسینڭ برنچی آرتیستکاسی ام گلثوم خانم بلغارسکایانڭ بینیفیسی شرفینه یهودلرنڭ مشهور دراما توغلرندن غوردین‌نڭ «اوکسوز قز خاسه» اسملی دراماسینڭ ترجمه‌سی اوینالدی.

بلغارسکایا سیار تروپپاسنده ایڭ شرفلی اورن طوتقان بردن بر اوستا و کیڭ تالانتلی بر آرتیستکادر.

بلغارسکایا، تاتار تیاتری میدانغه چققاندن بیرلی اوشبو صنعت نفیسه‌گه خدمت ایتوب کیلگان نفیس بر صنعتکاردر.

تاتار تیاتری اوزینڭ اون یللق حیاتنده خانملردن فقط ایکی آرتیستکانی تربیه قیلوب اوسدردی. بو آرتیستکالرنڭ برنچیسی صاحب جمال طوتاش عزت‌اللینا بولسه، ایکنچیسی شبهه‌سز، ام گلثوم خانم بلغارسکایادر.

بلغارسکایا چن معناسی ایله بزنڭ ملی صنعتکارمز، اوز آرتیستکامزدر.

یاش تیاترمزنڭ آور مینوتلری، شونڭ ایله برابر ایڭ ماتور دورلری بلغارسکایانڭ اسمی ایله نق باغلیدر.

کیله‌چکده تاتار تیاترینڭ تاریخن یازوچی بولسه، اول تاریخی‌نڭ ایڭ باشینه، ایڭ شرفلی صحیفه‌سینه، شبهه‌سز، بلغارسکایانڭده اسمن قویاچقدر.

بلغارسکایا خلق آراسندن چققان، خلق آرتیستکاسیدر. اول منتظم صنایع نفیسه مکتبلرینڭ شاکردی توگل، بلکه تاتار حیاتینڭ، ملی صحنه‌نڭ اوزی تربیه ایتوب چغارغان ملی بر آرتیستکاسیدر.

بلغارسکایا بو کونگی کونده نیندی گنه‌او یونن بولماسون اوینارغه کوچی یته طورغان اقتدارلی بر آرتیستکادر. اول بزگه ملی اویونلرده‌غنه توگل، حتی روس وغرب اثرلرنده‌ده نیندی ماتور تیپلر بیردی: آنڭ معلمه فاطمه ومرضیه‌سی، کاتیرینه‌سی، آترادیناسی، لوباسی‌ونهایت لوئیزاسی عموما کریتیکلر طرفندن دقتکه آلنورلق ماتور و حقیقی نمونه‌لردر.

لکن صوڭ درجه‌ده تأسفکه قارشی بزنڭ اوزمزنڭ ملی اویونلرمز بیك آز وریپیرتوارمزده بیك یارلیدر. اگر یاخشی وجدی اویونلرمز بولسه، کم بلور، بلغارسکایا اول اویونلرده بزگه نیندی هیبت ملی تیپلر، خاطردن سیلنمس نمونه‌لر بیرور ایدی. انشاءالله کیله‌چکده اول تیپلرنی‌ده کورورمز وکوره‌چگمزگه امیدمز قوتلیدر.

بلغارسکایا اوزینڭ بیره‌می شرفینه «اوکسوز قز خاسه»نی صایلاب اصابت ایتکان،دیب ئه‌یتوب بولمی، بو اویون تیره‌ن معنالی، چیتن بر نه‌رسه توگل. کاترینا وسائره‌نی اویناغان ام گلثوم خانمنڭ خاسه‌نی اوستا اویناياچغی معلوم ایدی.

هم‌ده، شبهه‌سز، بلغارسکایا آنی بیك ماتور ایتوب رسامانه اوینادی. تکلفات بلمه‌گان، غایت‌شاد طبیعتلی خاخول قزن اول بیك درست آڭلاغان بولسه کیره‌ك: آنڭ کوزندن یاشی کیبه‌س بورون قچقروب کولولری وعموما بر حسدن ایکنچی حسکه کوچولری بیك طبیعی وحیاتی ایدی. خصوصا اوچنچی ودورتنچی په‌رده‌لری بیك مکمل چقدی. آرتیستکا مونده بتون تالانت واستعدادن میدانغه چغاردی.

مونده، البته، اویون‌نڭ نیچك اوینالووی مقصد توگل. باری تیك قدرلی آرتیستکامزنڭ بیره‌می خاطره‌سی اولاراق اوز طرفه‌زدن بر ایکی سوز یازوب قالو ایدی؛ ژورنالمز صوڭغه قالوب چغو سببلی وقتنده بورچمزنی اونی آلمادق. ایندی، ای قدرلی صنعتکار، اوشبو بر ایکی یوللق یازو ایله سزگه احترامزنی عرض ایتوب، کوب یللرغه صحنه‌مزنڭ مدار افتخاری بولوب، آرمی طالمی خدمت ایتووگزنی چن کوڭلمزدن تله‌ب قالامز وسلاممزنی کونده‌ره‌مز!

ع. کرم.

صو آستندن «محاصره»

صوغش باشلانودن کوب یللر ئلك آنگلیه بله‌ن گیرمانیه آراسنده صوغش کویمه‌لری یاصاتو طوغریسنده غایت قزو بر رقابت، اوظدرشو باشلانغان ایدی ایندی. صوڭغی عصرلرده بتون دیڭزلرگه‌خواجه‌بولوب قالغان آنگلیه‌نڭ بو سلطنتی نیمه‌سلرنی بیك کوبدن ایندی اویغه قالدرا وآنڭ بله‌ن رقابت ایتو طوغریسنده هر بر تورلی تشبثلرگه کرشدره ایدی. لکن نیمه‌سلرنڭ همه طرشلقلری انگلیزلر طرفندن شوندییوق طرشلقلر بله‌ن قارشی آلونا وشوڭا کوره آنگلیه بله‌ن گیرمانیه‌نڭ دیڭزاوستنده‌گی کوچلری همان بر نسبتده قالا بیره، همان انگلیز فلوطی گیرمانیه فلوطینه قاراغانده برگه بر قوتلیره‌کلگن صاقلاب کیله ایدی. صوغش آلدندن بولغان اون یل اچنده گیرمانیه غایت طرشوب، اوزینڭ صوغش کویمه‌لرن یلدن یل آرتدرا باردی. آنگیزلر ایسه گیرمانیه یاصاتقان هر بر صوغش کویمه‌سی برابرینه ایکیشه‌ر دانه شوندییوق کویمه‌لر یاصاتو بله‌ن جواب بیردیلر.

• صوغش باشلانغانده ایندی آنگلیه‌نڭ صو اوستنده حرکت ایته طورغان صوغش کویمه‌لری گیرمانیه‌نڭ شوندی

صوغش کویمه‌لرینه قاراغانده برگه بر آرتق وشوکار کوره برگه بر قوتلیره‌ك ایدی.

لکن نیچه اون یللرایندی ئلوغ صوغشقه‌حاضرلانوب کیلگان گیرمانیه‌بو طوغریده دنیا کوزندن یه‌شرنوب، بر تورلی حاضرلکلر کورونی‌اونوتماغان ایکان. صوغش‌باشلانو بله‌ن آنك بر بابده، صو آستی صوغشینه حاضرلکلر بابنده، آنگلیه‌دن آرتغراق حاضرلکلی ایکانلگی کورنمی قالا آلمادی. گیرمانیه‌نك صو آستی صوغش کویمه‌لری هم کوبره‌ك هم مکمللره‌ك ایکانلگی بلوندی‌وآندن بیگره‌ك آنك ایندی شوشندی کویمه‌لرنی حاضرله‌و اوچون توزلگان غایت مکمل زاڤودلاری، ڤیرفلری بارلغی ظاهر بولدی.

صو آستی کویمه‌لری انگلیزلرده‌ده‌بار ایدی. آلارنك‌ده بولارنی حاضرلی طورغان زاڤودلری‌ده بار ایدی، لکن بو صوغش باشلانغانچی انگلیزلرنك دیگگز اشلرنده‌گی متخصصلری بو کویمه‌لرنك ظور اشکه یاراولرنده بیك شبهه ایتوب کیلگانلر وبو متخصصلر آراسنده بولوب اوتکان قزو مناظره‌لردن صوك حکومت‌اول کویمه‌لرگه ظور اهمیت بیرمه‌سکه قرار بیرگان وشونك آرقاسنده بو صوغش‌باشلانغانده ایندی گیرمانیه‌صو آستنده آنگلیه‌گه‌قاراغانده‌قوتلیره‌ك وحاضرلکلیره‌ك ایدی.

کچکنه‌گنه جثه‌لی، نسبتا اوچسزغه‌غنه توشه طورغان لکن صو آستنده کون ایتوب، کوز یومغان حالده حرکت ایته‌رگه ،جبور بولغان بو صو آستی کویمه‌لری آنگلیه نك قوط اوچقچ مهابت دریدناوطلری، برانینوصلری‌وحتی کره‌سیرلری قاطنده‌ده فیل یانده‌غی صوقر طچقان شیکللی نه‌رسه‌لردر. لکن بو صوغش‌نك بارشی کورسه‌تدی، که بو صوقر طچقانلر اوّلده اویلانغانچوق قورقنچسز جانوارلر توگللر ایکان. آلار فیللرنك بورونلرینه‌یش کره آلماسه‌لرده شول فیللرنك حمایه‌سنده یوری طورغان یوواش خدمتچی حیوانلر، سودا کویمه‌لری اوچون بیك خطرلی دشمانلر ایکان.

صوغش باشلاندی. آنگلیه‌نك دیگزلرنی درر سل کوته طورغان فلوطن گیرمانیه ساحللرن محاصره‌گه آلوب، گیرمانیه‌نك بتون خارجی سوداسن کیسدی وآثار اوزینه کیره‌کلی خام اشیانی طلبو چیتدن کرتو مسئله‌سن بیك چیتونله‌شدردی. گیرمانیه فلوطی‌اوزندن کوب کوچلی آنگلیه فلوطینه قارشی چغوب، آنی گیرمانیه یوللرندن قووب یبه‌ره آلمادی، بو حقده‌غی بر نیچه حرکتلر نتیجه بیرمه‌دیلر. گیرمانیه‌نك بردن بر جوانچی اوزینك‌صو آستی کویمه‌لری بولوب قالدیلر. بو صوقر طچقانلراوزلرینك کچکنه‌لکلری وصو آستنده کون ایتولری بله‌ن آنگلیه‌نك کوچلی وئلوغ فیلرینك تحت تصرفلرینه توشمیچه یوری آلالر واوز یوللرنده طوغری کیلگان سودا کویمه‌لرن باطروب یولچیلرن هلاك ایتوب آنگلیه، فرانسیه هم ایتالیه‌گه‌چیتدن مال کرونی ومذکور مملکتلر بله‌ن بیطرف مملکت‌خلقینك قاتشوون‌اوگغایسزلیلر ایدی. مونه شولایتوب گیرمانیه آنگلیه فلوطینك اوزن محاصره ایتووینه شوشندی بر یول بله‌ن جواب بیره باشلادی. آنگلیه‌فلوطینك دیگگز اوستنده‌گی خواجه‌لغی هم گیرمانیه صو آستی کویمه‌لرینك مونلی محاصره‌نی کاملا وجودکه چغارورغه یته‌رلك بولماولری‌سببلی گیرمانیه صوغشنك ۳۰ آیلق دوامی مدتنده آنگلیه‌نی باشقه مملکتلردن ئوزه وآچ قالدرا آلمادی. مونك اوستینه طاغی گیرمانیه‌نك بو اشندن بیطرف مملکتلر وخصوصا‌شمالی آمریقا جماهیر متفقه‌سی‌ده کوب ضررچیگه باشلاغاچ، بو بیطرفلر آکار قارشی نیچه مرتبه‌لر پراتیست ایتدیلره حتی شمالی آمیریقا جماهیر متفقه‌سی اوتکان یل آپریلنده‌گی بر پراتیستنده گیرمانیه‌گه «اگر موندن صوك‌ده‌بیطرف مملکت پاراخودلرن بولای رحیمسز صورتده‌باطرو دوام ایتسه، اوزینك گیرمانیه بله‌ن سیاسی مخابره‌لرنی کیسه‌چگن‌ده» اعلام ایتدی بو واقعه‌لردن صوك گیرمانیه صو آستی صوغشن بر آز یومشاتوب طوررغه مجبور بولدی. لکن شولوق وقتده اول اوزینك زاڤودلرنده، ئلله نیقدر، روایتلرگه قاراغانده، ۵۰۰ یا ئا صو آستی کویمه‌لرن یاصی طورغان.

متفقلر گیرمانیه‌نك صلح مذاکره‌لری عرض ایتوون رد ایتگان کونلرده ایندی گیرمانیه‌نك شوشی یا ئا یاصالا طورغان‌صو آستی کویمه‌لری‌تمام بولوب ئولگرگانلر ایکان. متفقلرنك ردلرینه قارشی اول رحیمسز صو آستی صوغشینی اعلان ایتوب، آنگلیه، فرانسیه هم ایتالیه‌گه کویمه‌لر یورتله طورغان دیگز یوللرندن بر نیچه ییرلرنی محاصره حالنده اعلان ایتوب، شول تیره‌گه کیلوب کرگان هر بر کویمه‌نك برده رحیمسز صورتده باطرلاچاق ایکانلگن اعلان ایتدی وشوندن صوك‌چنلاب‌ده دیگگزده‌سودا پاراخودلرینك بیك یش باطرلا باشلاغانلغن آنگلیه وفرانسیه‌دن چغقان رسمی خبرلر بلدرته باشلادیلر. قایسی بر تەولکلرده حتی باطرلغان پاراخودلرنك صانی اونارغه یتدی.

صوڭغی کونلرده ئه‌لی بو حقده بر رسمی حساب اعلان ایتلگانی یوق، لکن گیرمانیه‌نك بو اعلانندن باشلاب اون دورت کون اوتکاچ، پاریژده‌غی رسمی بیورو بو حقده توبه‌نده‌گی حسابنی رسمی صورتده نشر ایتکان ایدی:

اون دورت کون اچنده گیرمانیه‌نك‌صو آستی کویمه‌لری طرفندن ۱۰۹ کویمه باطرلغان. بو کویمه‌لرنك ۷۰ سی متفق مملکتلرنکی وقالغان ۳۹ سی بیطرف دولتلرنکی بولغان. یعنی کونینه ۸ کویمه‌دن کیمره‌ك باطرلغان وبولارنك‌ده ۵ قدرسی‌گنه متفقلرنکی بولوب، قالغانی‌بیطرف دولتلرنکی بولغان. بو حسابقه قاراغانده، اگر صو آستی کویمه‌لری «رحیمسز صوغش» اعلان ایتلگان کوندن باشلاب بو کونگه قدر همان ئه‌لی باشده‌غی شیکللوك جیتزلك بله‌ن

حركت ايته آلسه‌لرده، ايكی آی اچنده بتونسی ٤٣٠ قدر
كويمه باطرغان بولاچاقلر، كه مونڭده ايڭ كوب ديكانده
٣٠٠ قدرليسی گنه متفقلرنكی بولوب، قالغان يوز اوطزی
متفقلر بله‌ن سودا ايته طورغان بيطرف مملكتلرنكی
بولاچاقلردر. بو كويمه‌لرنڭ هر برسن اورتا حساب بله‌ن
١٦٠٠ طونتا حسابلاغانده ايكی آی اچنده باطرلغان كويمه‌لرنڭ
مجموعی يوك صيدرشلری يدی يوز مڭ طوننادن كيمره‌ك بولادر.

والحال بيطرف مطبوعاتده چققان خبرلرگه قاراغانده
نيمسلر آنگليه‌نی تمام صلح صورارغه مجبور ايته‌رلك درجه‌ده
آچقدرر اوچون* هر آيده بر ميليون طونالق كويمه
باطروب طورب، هر آيده آنگليه‌گه كيله طورغان پاراخودلردن
٤ ميليون طونالق پاراخودلرنی قورقتوب، آنگليه‌گه
كيلمه‌س ياصارغه مجبور ايتونی تيش صانيلر ايكان.
رحيمسز صو آستی صوغشی اعلان ايتلگانده‌ن ايكی
آی اوتكانده ايدی كوبه‌ی طونالق سودا پاراخودلری
گيرمانيه كويمه‌لرنده‌ن قورقوب آنگليه‌گه كيلمی قالغانلردر.
اول طوغريده رسمی بر حساب بزنڭ قولده يوق. اما
باطرلغان كويمه‌لرنڭ اورتا حساب بله‌ن يوك صييدرشلری
٣٥٠ مڭ طوننادن آرتمی، يعنی نيمسلر كيره‌كيسه‌گان
مقدارده ٦٥٠ مڭ طونتا ايته‌يدره. بس شولای بولغاچ، مونده‌ی
صو آستی محاصره‌سی بله‌ن آنگليه‌نی صلح صورارغه مجبور
ايتو، نيمسلرنڭ اوز حسابی بله‌نده، ئه‌لی ممكن بولماغان
اش بولوب قالادر.

گيرمانيه‌بو رحيمسز صو آستی صوغشن اعلام ايتكانده
اوز تصرفنده كوبمی صو آستی كويمه‌لرينه‌مالك بولغانلر
آنی، طبيعی، تعيين بلوب بولمی. بيك كيڭ حساب بله‌ن،
آلوب، نيمسلرنڭ اوز ماقتانولرينه‌ده اشانغانده‌ده بو كويمه
لرنڭ عددی صوغش باشنده، ٢٠٠ دن‌ده آرتق بولماوی
اويلانادر. ئه‌نه‌شول كويمه‌لرنڭ آنگليزلر طرفنده‌ن باطرلغانلری
برابرينه همان باكالر ئولگروب ده‌طورسونلر وئه‌نه‌نيمسلرنڭ
بز ئور يا ئا ٥٠٠ دانه صو آستی كويمه‌سی ئولگرتدك
ديگان سوزلری‌ده درست‌ده بولسون — مونه شول تقديرلرده‌ده
ئه‌لی گيرمانيه‌نڭ بتون صو آستی كويمه‌لری ٧٠٠ دانه‌دن
آرتق بولميدر. واقعده ايسه موندن كوب كيم بولووی تخمين

ايتله. بو كويمه‌لر ٧٠٠ دانه بولغانده‌ده آنگليه بله‌ن
آميريقا آراسنده سودا يولينه تزوب چغار اوچون يتمی‌در.
ايكنچيره‌ك سوز بله‌ن ئه‌يتكانده، گيرمانيه‌نڭ بو محاصره‌سی
همان چن چن محاصره بولا آلمی، بلكه سودا كويمه‌لرن
اتفاقی باطرو وشونڭ بله‌ن بيطرف مملكتلر كويمه‌لرن
قورقتوب، آلارنڭ آنگليه‌گه يورولرن طوقتاتو وغه‌طرشودن عبارت
بولوب قالادر، كه مونی ايندی چن محاصره ديه‌رگه يول يوقدر.

شولای بولاطوربده، نيمسلرنڭ بولای رحيمسز صو آستی
صوغشينه بيك ظور اهميت بيرگانلكلری وآندن ئه‌لله
نيندی خيالی نتيجه‌لر كوتكانلكلری تخمين ايتله‌در،
شولای بولماغانده آلار، مونده‌ی صوغشنی دوام ايتلر اوچون گنه
بيك كوب بيطرف مملكتلردن پراتيستلر ايشتورگه وحتی
شمالی آمريكا جماهير متفقه‌سی بله‌ن سياسی مخابره‌لرنی
ئوزوگه رضا بولا آلماسلر ايدی. چونكه فائده‌سی شبهه‌لی
بولغان بر اشنی اشله‌راوچون گنه‌ظور ضرر ايتووی ممكن بولغان
بين الملل مناسبتلرگه قدر باروب تيوب آب آچق جوله‌رلك
بولور ايدی، نيگه بولماسون، بز نيمسلرنی، اوزمزنڭ
ايڭ كوچلی دشمانمزنی، جوله‌ر ديب حسابلی آلميمز.
جوله‌رلر ملتی آوزلقلار اوچون بتون ياوروپاغه بو قدر
كوچ صرف ايتوگه احتياج توشمه‌س ايدی. شونلقدن،
اختيارسز، تخمين ايته‌رگه تييش بولا، كه نيمسلر چنده‌ده
اوزلرينڭ صو آستی كويمه‌لرينه ظور اميدلر باغلاديلر
بولورغه كيره‌ك لكن تجربه كورسه‌تدی، كه بو
اميدلرنڭ ياريمی ايندی بوشقه چقديلر.

عموما متفقلر وخصوصا آنگليه صوغش وقتلرده شوشی
صو آستی كويمه‌لرينه‌قارشی چاره‌لر ازله‌و بله‌ن مشغوللردر.
ازله‌ب طابلغان هر بر چاره، كوتی بله‌ن، طبيعی، عملگه
ده قويلا بارا طورغاندر. لكن اول چاره‌لر حقنده طبيعی،
عسكر وفلوط قاشنده، طبروچی دائره‌لردن باشقه دائره‌لر
كيره‌گنچه خبردار بولا آلورغه تييش توگللردر.

بو چاره‌لردن نيندی نتيجه‌لر طووار، ئه‌لی آنی ئه‌يتورگه
ايرته، لكن هر تقدير بو چاره‌لر گيرمانيه‌نڭ «رحيمسز صو
آستی صوغشينه» قارشی تييشلی جواب بولا آلورلر ديب
اميد ايته‌رگه تييشدر.

مندرجه‌سی: اوزوله‌سڭده صزلاسڭ! (شعر)، شيخ زاده بابيچ — نه‌نكه جان (پائيم) ع
شريفی — اشقادار (شعر)، ح. ا. اميری — آرتيست، ع. رحيمی — اويلار صوڭنده...
(شعر)، ع. صنعتی — قورتوچكه‌لی كه‌له‌پوش (كچكنه حكايه)، ع عزيز — دوستمنڭ دفترنده‌ن،
ج عبدوش — بيك ايسكی زمانلردن آلوب تيمور بالالرينه قدر تورك - مانغوللرده خاتونلرنڭ
طوتقان اورنلری (تاريخی — اجتماعی بر تجربه)، ع. عزيز (عبدالعزيز عبيداللين) — ام گلثوم خانم
بلغارسكايانڭ بينيفيسی (تياتر وموزيكه)، ع كروم — صو استندن «محاصره» (سياسی)...

Издатель А-Г. Хасановъ.
Времен. редакторъ А. Рахметуллинъ.

ناشر: احمد گرای حسنی.
وقتلی محرر: عبدالرحمن رحمت‌اللين.

Казань, тип "МААРИФЪ" М.-А. Мустафина 1917 г.